

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری STES

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

مقاله نویسی علوم انسانی

اصول تنظیم قراردادها

آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقاله

تبیین راهکارهای پرورش مهارت‌های تفکر انتقادی؛ زمینه‌ای برای تحول یادگیری فراگیران

فرامرز بیجنوند¹، دکتر علیرضا محمودنیا²

چکیده

بیان مسأله

یکی از مهمترین نیازهای عصر حاضر در زمینه‌ی تربیت افرادی که بتوانند در عرصه‌های مختلف جامعه حضوری فعال و منطقی داشته باشند، توجه و دستیابی به مهارت تفکر انتقادی است. کسب مهارت‌های تفکر انتقادی ریشه در دیدگاه تربیت انتقادی دارد. یکی از اهداف نهایی تعلیم و تربیت انتقادی، آماده‌سازی شهروندانی آگاه و انتقادی برای مشارکت فعال در جامعه است. بر این اساس، پرورش مهارت‌های تفکر انتقادی به‌عنوان یکی از اهداف بنیادی نظام‌های آموزشی اعم از مدارس و دانشگاه‌ها تلقی می‌شود (دیناروند و ایمانی، 1387). در دنیای امروز بیش از هر زمان دیگری کسب مهارت‌های تفکر انتقادی به ضرورتی غیر قابل انکار در بازار کار، رویارویی یا سؤالات مادی و معنوی، ارزیابی دیدگاه‌ها، خط‌مشی‌های افراد، مؤسسات و نهایتاً مواجهه با مشکلات اجتماعی تبدیل شده است (هاتچر و اسپنسر، 2005). گیلیفورد و همکاران (2004) بر این باورند که ضرورت پرورش مهارت‌های تفکر انتقادی از طریق برنامه‌ی درسی به یکی از عمده‌ترین مقاصد مریبان تربیتی کشورها تبدیل شده است. پژوهش‌های آموزشی نشان داده است که بر مبنای مهارت‌های تفکر انتقادی، می‌توان مقدار میانگین نمرات سالیانه (بهرز، 1996؛ تاب، 1997؛ واتسون و گلیرز، 1980)، نمرات دروس (واتسون و گلیرز، 1980؛ ویلسون و واگنر، 1981)، پیشرفت و موفقیت تحصیلی دانشجویان و دانش‌آموختگان (گاریت و والف، 1978؛ علیوندی وفا، 1385)، وجود رابطه‌ی معنادار بین نمرات آزمون ورود به دانشگاه و نمرات تفکر انتقادی دانشجویان (اطهری، 1386) را پیش‌بینی کرد. هیئت‌های ملی خاص رسیدگی کننده به کیفیت نظام آموزشی، به ناتوانی نظام‌های آموزشی در پرورش تفکر انتقادی اذعان کرده و خواهان گنجاندن آموزش تفکر انتقادی در برنامه‌های درسی این نظام، به عنوان چهارمین عنصر آموزش پایه و اساسی (پس از خواندن، نوشتن و حساب کردن) شده‌اند و همچنین، تمام نظام‌های دانشگاهی گذراندن دروسی در این زمینه را پیش از فارغ‌التحصیل شدن دانشجویان لازم دانسته‌اند (هورست، ترجمه‌ی شعبانی ورکی و شجاع رضوی، 2006)، چرا که مهارت‌های تفکر انتقادی نیز مانند سایر مهارت‌های فکری قابل پرورش‌اند. با توجه به مراتب فوق، مسأله‌ی اساسی پژوهش حاضر، تبیین راهکارهای پرورش

¹ دانشجوی دکتری تعلیم و تربیت دانشگاه خوارزمی؛ 09189503905؛ تهران، خ انقلاب، خ لاله‌زار، ک شهید

اولادی، پ 10- bijnavand_faramarz@yahoo.com

² عضو هیأت علمی فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه خوارزمی

مهارت‌های تفکر انتقادی جهت تحول در یادگیری فراگیران می‌باشد. به این منظور، با استفاده از روش تحلیل کیفی، سؤالات پژوهشی زیر مطرح و بررسی شده‌اند:

- 1- راهکارهای (شیوه‌های) پرورش مهارت‌های تفکر انتقادی کدامند؟
- 2- فرایند آموزش راهکارهای پرورش مهارت‌های تفکر انتقادی چگونه است؟

کلیدواژه‌ها: تفکر انتقادی - پرورش تفکر انتقادی - راهکارها - تحول یادگیری

چارچوب نظری

از تفکر انتقادی تعاریف بسیار زیاد و متنوعی شده است. تیواری (2008) در دایره‌المعارف جامع آموزش و پرورش، تفکر انتقادی را به معنای کاربرد دیدگاه‌ها و رویکردهای شخصی به جای پذیرش ساده و بدون ارزیابی در مورد قضاوت‌ها، نگرش‌ها و اطلاعات دیگران تعریف نموده است (ج اول، ص 222). بررسی لغت‌نامه‌های متفاوت برای یافتن تعریف مشترک از تفکر انتقادی نشانگر آن است که اغلب آنها تفکر انتقادی را استفاده از ذهن برای قضاوت و ارزیابی دقیق و سنجیده در نظر می‌گیرند (نیکولز، 2003). جان دیوئی در کتاب «چگونه فکر می‌کنیم» ماهیت و ذات تفکر انتقادی را «قضاوت معلق» یا «تردید سالم» (نقد سازنده) و پرهیز از تعجیل در قضاوت تعریف می‌کند. به عبارت دیگر، او تفکر انتقادی را بررسی فعال، پایدار و دقیق هر عقیده یا دانش می‌داند (دیوئی، 1982، ص 74). برونر (1984) تفکر انتقادی را یک فرایند شناختی معرفی می‌کند که فرد در این فرایند با بررسی دلایل و تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده به نتیجه‌گیری از آنها و به قضاوت و تصمیم‌گیری می‌پردازد. انیس (1985 و 2002)، نیز تفکر انتقادی را تفکر اندیشمندانه، استدلالی و منطقی که متمرکز بر تصمیم‌گیری به‌رویی عقاید و اعمال است، تعریف می‌کند. تفکر انتقادی نوعی فرایند قضاوت خودتنظیم و هدف‌دار است که سبب حل مشکلات و تصمیم‌گیری مناسب در فرد می‌شود (فاسیون، 2007، ص 19). تفکر انتقادی، توانایی پذیرش مسئولیت پیامدهای تفکر خویش است (بائول، 1994)، این نوع تفکر، ماورای توانایی حل مشکل بوده، از طرفی به تفکر سمت و سوی فلسفی می‌دهد و از طرف دیگر یک فرایند شناختی است که توسط استدلال و تفکر انعکاسی مشخص می‌شود (گلن، 1955)، و با استفاده از استراتژی‌ها یا مهارت‌های شناختی، احتمال دستیابی به بازده مطلوب را بالا می‌برد (هالپرن، 1998). با این تفاسیر، تعاریف متعددی از تفکر انتقادی وجود دارد که همگی آن‌ها به نوعی حاکی از اهمیت مبحث مربوطه می‌باشد پرورش تفکر انتقادی مستلزم فراهم سازی بسترهای خاصی است. برای ایجاد بستر لازم جهت تفکر انتقادی، دانش، منش، اقتدار و آمادگی برای تمرین تفکر انتقادی لازم است (شعبانی، 2004). در صورت وجود نگرش و کسب دانش، برای ارتقای تفکر انتقادی نیاز به مهارت وجود دارد. این مهارت‌ها شامل مهارت‌های عمومی تفکر انتقادی نظیر اتخاذ روش علمی، فرضیه سازی، حل مسأله و تصمیم‌گیری است (مقصودی و همکاران، 1389، ص 110). پرورش تفکر انتقادی در رشته‌های علمی مختلف باید به شیوه‌های مختلف صورت گیرد و نمی‌توان دستورالعمل ثابتی برای آن ارائه داد. به‌طور کلی می‌توان گفت که مهارت‌های تفکر انتقادی هنگام بحث و تبادل اندیشه و حل مسأله به بهترین وجه پرورش می‌یابند (شعبانی، 2004)؛ لذا ایجاد محیط‌هایی که باعث تشویق بحث، پرسش و تعمق شوند، تفکر انتقادی را پرورش می‌دهند (جلالی و دوابی، 2004). حل مسأله به

عنوان یک فعالیت عالی ذهنی، یادگیری قاعده سطح بالاتر نام گرفته است. حل مسأله از پنج مرحله شامل تشخیص مسأله، تعریف هدف‌ها و بازنمایی مسأله، کشف راه حل مسأله، عمل کردن به راه حل کشف شده و نگاه به عقب جهت ارزشیابی نتایج، تشکیل یافته است (سیف، 2006).

بحث و نتیجه‌گیری:

به‌طور کلی می‌توان گفت که مهارت‌های تفکر انتقادی هنگام بحث و تبادل اندیشه و حل مسأله به بهترین وجه پرورش می‌یابند. لذا ایجاد محیط‌هایی که باعث تشویق بحث، پرسش و تعمق می‌شوند، تقویت حیطه شناختی، ایجاد انگیزه، تقویت حیطه عاطفی، ایجاد عدم تعادل، ایجاد فضایی برای کنش متقابل، برقراری توازن بین چالش و حمایت، تکالیف نوشتاری از جمله خلاصه‌های کوتاه، نوشتن مقاله‌های تجزیه و تحلیلی کوتاه، تمرین حل مسأله با استفاده از رسانه‌های جمعی، طرح تحقیقاتی و شبیه‌سازی، مواردی هستند که در موقعیت‌های مختلف با تعدیل و تغییراتی می‌توان جهت رشد تفکر انتقادی افراد استفاده نمود. آزمون‌های کوتاه، تمرین‌های حل مسأله و شبیه‌سازی‌های مختصر بیش از مقاله‌ها و آزمون‌هایی که هفته‌ها و ماه‌ها پس از انجام دادن عودت می‌شود، زمینه‌ی پرورش تفکر انتقادی را فراهم می‌کند.

منابع

- اطهری، زینب‌السادات؛ عشرت زمانی (1386)، کاربرد تفکر انتقادی در ارزیابی منابع اینترنتی، رشد تکنولوژی آموزشی، شماره 4، صص 27-29.
- دیناروند، حسن؛ محسن ایمانی (1387)، تبیین نظریه انتقادی، تعلیم و تربیت انتقادی و دلالت‌های آن از منظر فریره و ژيرو و نقد آن، فصلنامه اندیشه‌های نوین تربیتی، دوره چهارم، شماره 3، صص 145-176.
- علیوندی‌وفا، مرضیه (1385)، بررسی رابطه تفکر انتقادی با پیشرفت تحصیلی دانشجویان دانشگاه تبریز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهرا.
- مقصودی، جهانگیر؛ شهرام اعتمادی فر؛ فریبا حقانی (1389)، راه‌های پرورش تفکر انتقادی دانشجویان، چالشی بزرگ در آموزش بالینی پرستاری، شماره 10، دوره 5، صص 1110-1120.

Behrens, P. J. (1996). *The watson-glaser critical thinking appraisal and academic performance of diploma school students, journal of nursing education, No. 35, pp. 34-36.*

Brunner, J. (1984). *Critical thinking in teacher education: towards a demythologization, journal of teacher education, vol 40, no3, pp 14-19.*

Dewey, J. (1982). *How we think. Mass, heath loriginally published.*

Ennis, R. H. (1985). *A logical basis for measuring critical thinking skills. educational leadership, 43, 44-48.*

- Ennis, R.h. (2002). *An outline of goals for a critical thinking curriculum and its assessment*, available at: <http://faculty.ed.uiuc.edu/rhennis>.
- Facione, p. A. (2007). *Critical thinking: what it is and why it counts*. Millbrae, California Academic Press.
- Garett, K. & Wulf, K. (1978). *The relationship of a measure of critical thinking ability to personality variables and to indicators of academic achievement, educational and psychological measurement*, No. 38, pp.1181-1187.
- Glen, S. (1995). *Developing critical thinking in higher education*, journal of nurse education today, vol. 15, pp 170-176.
- Glifford, J. & Et al. (2004). *Personality traits and critical thinking skills in college students, emprical tests of a two-factor theory*, SAGE journals online and highwire press platforms, Vol. 11, No. 2, pp. 169-176.
- Halpern, D. F. (1998). *Teaching critical thinking for transfer across domains*, american psychologist, 53, pp 449-455.
- Hatcher, D. L. & Spencer, L. A. (2005). *Reasoning and writing: from critical thinking to composition*, 3rd. ed, boston, american press.
- Jalali, SH. & Poshneh, K. & Davaei, M. (2004). *Baresi tasire maharathaye tafakore enteghadi modaresin dar estefade az rahbordhaye amozesh daneshjoo madar dar tadrir*. Iranian journal of medical education, no10, pp.39-40. [Persian]
- Nichols, M. (2003). *Critical thinking process*, Net ce website, continuing education on line, available: <http://www.Netce.Com/course.Asp?Course=319>.
- Paul. R. C. (1994). *Teaching critical thinking in the strong sense*, in k.s. walters(ed), *re-thinking reason: new perspectives in critical thinking*, (pp.181-198), albany, ny: suny.
- Shabani, H. (2004). *Ravesh tadrise Pishrafteh*, Tehran, Samt. [Persian]
- Taube, K. T. (1997). *Critical thinking ability and disposition as factors of performance on a written critical thinking test*, journal of general education, No.46, pp.129-164.
- Tiwari, D. (2008). *Encyclopaedic dictionary education*, crescent publishing corpration.
- Watson, G. B. & Glaser, E. M. (1980). *Measure the ability to think critically and problem solve*, harvard : university press.

چهارمین همایش انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران
«مبانی فلسفی تحول در نظام آموزش و پرورش ایران»
1392-8 خردادماه
دانشگاه فردوسی مشهد

Wilson, D. G. & Wagner, E. (1981). The watson-glaser critical thinking appraisal as a predictor of performance in a critical thinking course, educational and psychological measurement, No.41, pp.1319-1322.

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری STES

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

مقاله نویسی علوم انسانی

اصول تنظیم قراردادها

آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقاله